

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Rähä, Antti

Title: Mahtivaltio ja vuorovaikutus : vuosikymmenten diskuteeraus ja tulevaisuus

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittaja, 2022

Rights: CC BY 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Please cite the original version:

Rähä, A. (2022). Mahtivaltio ja vuorovaikutus : vuosikymmenten diskuteeraus ja tulevaisuus. Pohjolan historiankirjoitus : tiedeblogi Suomen ja muiden Pohjoismaiden historiografiasta, 15.2.2022. <https://pohjolanhistoriankirjoitus.blogspot.com/2022/02/mahtivaltio-ja-vuorovaikutus.html>

Pohjolan historiankirjoitus

Tiedeblogi Suomen ja muiden Pohjoismaiden historiografiasta - ISSN 2737-1948 / CC BY

[Etusivu](#)[Blogi & toimituskunta](#)[Kirjoita blogiin!](#)[Historiografista tutkimusta](#)

15.2.2022

Mahtivaltio ja vuorovaikutus – vuosikymmenten diskuteeraus ja tulevaisuus

Antti Riihä

Ruotsi kehittyi 1600-luvun alkupuolen kuluessa sotilaalliseksi mahtivaltioksi Euroopassa. Ruotsalaisessa ja suomalaisessa 1900-luvun loppupuolen ja 2000-luvun historian tutkimuksessa varhaismodernin ajan Ruotsin kruunun ja alamaisten välinen suhde on esitetty perinteisesti mahti-/sotilasvaltio–vuorovaikutus -diktomiassa (*maktstat/militärstat – interaktion*). Mahtivaltionäkökulman edustajat ovat nähneet valtionrakentamisen ja yhteiskunnan toiminnan voimakkaasti ylhäältä ohjattuna, kun taas vuorovaikutusta painottavat tutkijat ovat korostaneet yhteiskunnan eri toimijoiden välistä dialogia. Yksiselitteisen jakolinjan ja toisensa poissulkevien vastinparien sijaan kysymys on toki käytännössä enemmänkin veteen piirretystä viivasta.

Toisistaan poikkeavat lähestymistavat tuottavat jo lähtökohtaisesti erilaista tietoa menneisyydestä. Kruunun ylivaltaa korostava mahtivaltiotematiikka pohjautuu historialliseen materialismiin ja makrotason systeemiteoriaan, kun taas dialogisuutta painottava lähestymistapa on rakentunut perinteisesti empiiristen mikrotason havaintojen ja analyysien varaan. Kummankin vastinparin haasteena on se, että ne tunnistavat korkeintaan heikosti varhaismodernin ajan ruotsalaisen konglomeraatti(komposiitti)valtion alueellisia ja kulttuurisia erityispiirteitä. Eurooppalaisten valtakuntien tavoin Ruotsi rakentui erilaisista alueista Itämeren piirissä, joilla oli omat kulttuuriset erityispiirteensä ja omanlaisensa suhde keskusvaltaan.

Mahtivaltionäkökulma yhdistää toisiinsa valtiota ja yhteiskuntaa käsittelevät lähestymistavat eri organisaatio- ja yhteisöllisillä tasoilla keskushallinnosta paikallistasolle. Tällöin tutkimuksen keskiössä on perinteisesti ollut kruunun kyky luoda ja muokata valtiollisia instituutioita sotatalouden ja aggressiivisen ulkopoliittikan tarpeisiin suoritettujen resurssien keruun nimissä. Tutkimustulokset osoittavat, että Ruotsin suurvallaksi nousu perustui suhteellisen rajallisten materiaalien ja inhimillisten resurssien tehokkaaseen valjastamiseen valtion sotakoneiston käyttöön.

Kritiikki mahtivaltionäkökulmaa kohtaan periytyy 1980-luvulle. Tuoreessa tutkimuksessa on lähestymistavan nähty ylikorostavan Ruotsin kruunun mahdollisuuksia ohjata kehitystä. Samalla sen on tulkittu jättävän liian vähälle huomiolle alueellisten vaikutusten, sisäisten ristiriitojen, kulttuuristen tekijöiden ja uskonnon merkityksen osana tapahtunutta kehitystä. Toisin sanoen alamaisten osallisuus ja heidän intressinsä osana vallankäyttöä loivat rajoja mahtivaltion toiminnalle ja institutionaalille rakenteelle. Äärimmilleen vietynä voidaan kysyä, oliko 1600-luvun ruotsalainen mahtivaltio itse asiassa esimerkiksi itäisimpien provinssien osalta paremminkin voimaton talonpoikaistottelemattomuuden ”riivaama” suurvalta.

Pohjolan historiankirjoitus

[Tarkastele profiilia](#)

BLOGIARKISTO

[helmikuuta 2022 \(1\)](#)[tammikuuta 2022 \(1\)](#)[joulukuuta 2021 \(1\)](#)[marraskuuta 2021 \(1\)](#)[lokakuuta 2021 \(1\)](#)[syyskuuta 2021 \(1\)](#)[heinäkuuta 2021 \(1\)](#)[kesäkuuta 2021 \(1\)](#)

TUNNISTEET

[1500-luku](#)[1600-luku](#)[1700-luku](#)[1800-luku](#)[1980-luku](#)[aateli](#)[Ahvenkoski](#)[Aleksanteri I](#)[arkistolaitos](#)[baltiansaksalaiset](#)[Eva Österberg](#)[Fredrika Dorotea](#)[henkilöhistoria](#)[Henrik Klauunpoika Horn](#)[historia](#)[historiakuva](#)[historiankirjoitus](#)[historiografia](#)[Horn-suku](#)[isoviha](#)[Juhana-herttua](#)[Kaarlo Blomstedt](#)[kruunu](#)[kulttuurihistoria](#)[Kustaa IV Adolf](#)[Kuurinmaa](#)[maanluovutus](#)[maanomistus](#)

Venäläiset valloittavat Narvan 1704. Kuva: Museovirasto, Antellin kokoelmat, Historian kuvakokoelma.

Ruotsalaisen mahtivaltion olemassaolon päättäneitä suurta Pohjan sotaa on tarkasteltu historian tutkimuksessa yleisimmin sotatapahtumien, suurvalta-aseman päättymisen ja Kaarle XII:sta kuoleman kautta, vaikka myös Ruotsin ”sisäinen” kehitys on saanut tutkimuksessa oman tilansa. Tutkimuksessa ei ole vielä vastattu kysymykseen, missä määrin Ruotsin tappioon päättäneen suuren Pohjan sodan kehityskulkua voidaan selittää mahtivaltion puutteilla ja rakenteellisilla ongelmilla. Joka tapauksessa on selvää, ettei suurvallan päättymisen johtunut valtakunnan ja sen väestön resurssien hyödyntämättömyydestä. Paremminkin Ruotsin mahtivaltion voidaan katsoa saavuttaneen jopa maksimaalisen tehokkuutensa 1700-luvun alussa.

Mahtivaltio – myös talonpojille?

Mahtivaltio on asetettu tutkimuskirjallisuudessa tunnetusti vuorovaikutusnäkökulman vastavoimaksi. Vuorovaikutustematiikkaa painottavan lähestymistavan yksi keskeinen kysymys on, kuinka ”mahtava” Ruotsin 1500–1600-lukujen ulkopoliittisesti ekspansiivinen mahtivaltioaika oli valtakunnan talonpojille, jotka elivät alati nousevien verojen ja jatkuvien sotaväenottojen paineessa. On kiistatonta, että ruotsalaisen talonpoikaisväestön sotilaallistaloudellisella painoarvolla oli vaikutusta Ruotsin suurvallan luomisessa. Toisaalta rahvaan levottomuuksien pelko pakotti Ruotsin kruunun integroimaan talonpoikaisväestön osaksi valtiollista toimintaa ja jopa päätöksentekoa sekä luomaan vaikutuskanavia ja instituutioita, jotka pystyivät käsittelemään talonpoikien valituksia ja tyytymättömyyttä.

Kustaa Vaasa joukkoineen lähdössä vuosien 1542–1543 Dacke-kapinaa Smoolannissa. Kuva: Wikimedia Commons.

Eva Österbergin 1970-luvun alussa lanseeraama vuorovaikutusmalli (katso tässä blogissa marraskuussa 2021 julkaistu Petri Karosen teksti: [linkki](#)) ajankohtaistui seuraavan vuosikymmenen kuluessa. Österberg alleviivasi 1980–1990-lukujen taitteessa, ettei hänen vuorovaikutusperspektiiviänsä ollut tarkoitettu ehdottomaksi totuudeksi varhaismodernin ajan Ruotsin kruunun ja alamaisten välisestä suhteesta vaan keskustelunavaukseksi ja alustavaksi synteesiksi. Samalla hän totesi vuorovaikutusmallin keskittyvän kruunun ja alamaisten väliseen suhteeseen keskiajan lopun ja varhaismodernin ajan alun Ruotsin keskusalueilla. Toisin sanoen Österbergin malli ei sisältänyt lähtökohtaisesti esimerkiksi myöhempiä Skoonen ja Jämtlannin rajaseutuja, tai Suomea näiden valtakunnan keskusalueista poikkeavien poliittisten kulttuurien vuoksi. Tämä rajanveto ei ole kuitenkaan vaikuttanut myöhempien vuorovaikutuslähestymistapaa hyödyntäneiden tutkijoiden töihin, joissa näkökulmaa on hyödynnetty erilaisissa ajallisissa ja alueellisissa konteksteissa.

Mahtivaltio- ja vuorovaikutuslähestymistapojen välinen ”kädenvääntö” oli vilkaista 1900–2000-lukujen taitteessa. Tuolloin muun muassa huomautettiin mahtivaltionäkökulman sisältämästä legitimitiippuutteesta sekä siitä, että sotilasvaltion materiaalistien ja inhimillisten tarpeiden painoarvo oli varhaismodernin ajan Ruotsissa huomattavasti suurempi

mahtivaltio

menteliteettien historia

menteliteettihistoria

metodologia

mikrohistoria

Ruotsi

Ruotsin valtakunta

sotilasvaltio

Suomen historia

Suomen historiankirjoitus

Suomen suuriruhtinaskunta

Suomi

suuri Pohjan sota

talonpojat

tilaperimys

toimijuus

Uudenkaupungin rauha

valtionrakennus

varhaismoderni aika

Venäjä

veronkanto

verotus

Viipuri

vuorovaikutus

väitöskirja

kuin vuorovaikutusnäkökulma myöntää. Lisäksi vuorovaikutusnäkökulman teoreettinen köykäisyys ja vaihtoehtoisten näkökulmien sulkemien lähestymistavan ulkopuolelle sai osakseen kritiikkiä. Antti Kujalan (Kujala 2010, 82–83) mukaan:

”Vaikka kiinnittäisimme huomiota vain aikaan ennen vuotta 1695, emme voi kohtuudella tulla mihinkään muuhun johtopäätökseen kuin että talonpoikien tosiasiallinen tilanne jäi huomiotta eli vuorovaikutus toteutui kruununverotuksen tasossa vain erittäin puutteellisesti tai ei lainkaan. Neuvottelevasta valtiosta ei täällä kannattaisi puhua. Mitä kruunuun ja veronalennuksiin tulee, se mahtivaltionäkökulma, jonka monet niin helposti ovat paiskanneet tienposkeen, puoltaa varsin hyvin paikkaansa. Aatelisten ja heidän lampuotiansa suhteissa interaktionäkemys tuntuu sitä vastoin toimivan – syvästi eriarvoisten osapuolten interaktio, joka toteutui ristiriitojen kautta ja aatelisten ja heidän alaistensa kovan kurinpidon vääristämänä mutta jossa heikompikin osapuoli pystyi jonkin verran vaikuttamaan asioihin – ainakin Lounais-Suomessa. [...] Kysymys on kaiken kaikkiaan erilaisista tarkastelutavoista, jotka sopivat vaihtelevassa määrin kuvaamaan yhteiskunnan eri puolia ja jotka heijastavat myös esittäjensä yleistä yhteiskuntanäkemyttä.”

Valittajien mahtivaltio, dialogin epäsymmetria ja *empowering interaction*

Huolimatta siitä, että kruunun ja alamaisten välinen vuorovaikutus tapahtui läpi varhaismodernin ajan kruunun ehdoilla ja sen kontrollin alaisuudessa valtion sotilaallisia tarpeita tukien, vallitsee ruotsalaisten ja suomalaisten tutkijoiden välillä konsensus siitä, että alamailla oli mahdollisuus vaikuttaa useita eri keinoja ja kanavia hyödyntäen heitä koskettaneisiin asioihin. Yksi keskeinen väline olivat moninaiset valitukset ja anomukset, jotka osaltaan toimivat tyytymättömyyttä purkaneina paineventtiileinä. Osin dialogin epäsymmetrisyydestä riippuen voitaneen nähdä, että vuorovaikutuksen muoto vaihteli konfliktista kompromissiin ja yhteisymmärrykseen.

Ruotsalainen varhaismodernin ajan talonpoikien rauhanomaisen vaikutusmahdollisuuden kanavat sisältänyt poliittinen kulttuuri oli poikkeuksellinen aikansa Euroopassa. Eurooppalaisessa tutkimuksessa osana ”*state-building from below*” -lähestymistavan nousua syntynyt termi *empowering interaction* soveltuu kuvaamaan tilannetta varsin hyvin varhaismodernissa Ruotsissa. Termi painottaa sitä, että valtiollisen vallan keskittyminen ja ulottuminen valtakunnan syrjäisimmillekin seuduille lisäsi maaseudun paikallisväestön (rauhanomaisia) vaikutuskanavia ja -mahdollisuuksia. Oma kysymyksensä on puolestaan se, missä määrin varhaismodernin ajan ruotsalaisen yhteiskunnan ja sen poliittisen kulttuurin analysointiin luotu dialogisuutta korostava vuorovaikutusmalli soveltuu esimerkiksi keskisen saati itäisen Euroopan varhaismodernin ajan yhteiskuntien tutkimukseen. Vailla vastausta on myös se, tekikö ruotsalainen neljän säädyn varaan rakentunut poliittinen kulttuuri Ruotsista vahvan vai heikon varhaismodernin ajan konglomeraatti(sotilas)valtion.

FT, Dos. Antti Räihä (Jyväskylän yliopisto, historian ja etnologian laitos) toimii yliopistotutkijana hankkeessa *In search of corruption and bad governance practices: Swedish and Finnish experiences, ca 1614–1917 (CorGo)* (Suomen Akatemia) ja johtaa hanketta *Tilaperimyskiistat ja pauperismi. Maatilojen sukupolvenvaihdokset Suomessa noin 1700–1900 (Koneen Säätiö)*.

Kirjallisuus

Dørum, Knut, Hallenberg, Mats & Katajala, Kimmo, *Repertoires of state building from below in the Nordic countries, c. 1500–1800*. Teoksessa Knut Dørum, Mats Hallenberg & Kimmo Katajala (toim.), *Bringing the People Back In: State Building From Below in the Nordic Countries ca. 1500-1800*, 3–22. Routledge 2021.

Glete, Jan, *War and the State in Early Modern Europe: Spain, the Dutch Republic and Sweden as Fiscal-Military States, 1500–1660*. Routledge 2002.

Hallenberg, Mats & Holm, Johan, *Man ur huse. Hur krig, upplopp och förhandlingar påverkade svensk statsbildning i tidigmodern tid*. Nordic Academic Press 2016.

Harnesk, Börje, *Den svenska modellens tidigmoderna rötter?*, *Historisk tidskrift* 122:1 (2002): 78–90.

Holenstein, André, Introduction: Empowering Interactions: Looking at Statebuilding from Below. Teoksessa Wim Blockmans et. al. (toim.), *Empowering Interactions: Political cultures and the Emergence of the State in Europe 1300–1900*, 1–31. Ashgate 2009.

Kepsu, Kasper, *Den besvärliga provinsen. Reduktion, skattearrendering och bondeoroligheter i det svenska Ingermanland under slutet av 1600-talet*. Finska Vetenskaps-Societeten 2014.

Kujala, Antti, Kruunu, aateli ja talonpojat 1630–1713. Verot, vuokrat ja valtasuhteet. Yliopistopaino 2010.

Linde, Martin, *Statsmakt och bondemotstånd. Allmoge och överhet under stora nordiska kriget*. Uppsala universitet 2000.

Lindegren, Jan, *Utskrivning och utsugning. Produktion och reproduktion i Bygdeå 1620–1640*. Uppsala universitet 1980.

Lindegren, Jan, The Swedish ‘Military State’, 1560–1720, *Scandinavian Journal of History* 10:4 (1985): 305–336.

Nilsson, Sven A., *De stora krigens tid. Om Sverige som militärstat och bondesamhälle*. Uppsala universitet 1990.

Rian, Øysten, Conclusions. Teoksessa Leon Jespersen (toim.), *A Revolution from Above? The Power State of 16th and 17th Century Scandinavia*, 317–342. Odense University Press 2000.

Räihä, Antti, Early Modern Swedish State-building in Swedish and Finnish Historiography. (artikkelikäsitelmäkirjoitus) 2022.

Villstrand, Nils Erik, *Anpassning eller protest. Lokalsamhället inför utskrivningarna av fofolk till den svenska krigsmakten 1620–1679*. Åbo Akademis Förlag 1992.

Villstrand, Nils Erik, Monolog eller dialog? Den tidigmoderna svenska staten i möte med sina undersåtar, *Historisk Tidskrift för Finland* 102:3 (2017): 458–479.

Villstrand, Nils Erik, Einonen, Piia, Karonen, Petri & Räihä, Antti, Kriisikausien vuorovaikutuksen muodot ja vaikutukset. Teoksessa Petri Karonen, Nils Erik Villstrand & Pertti Haapala (toim.), *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 1. Rakenteet ja instituutiot*, 197–228. Vastapaino 2021.

Åmark, Klas, Teoriernas intåg i svensk historieforskning. Teoksessa Gunnar Artéus & Klas Åmark (toim.), *Historieskrivningen i Sverige*, 135–171. Studentlitteratur 2012.

Österberg, Eva, Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige. Konflikt – kompromiss – politisk kultur, *Scandia* 55:1 (1989): 73–95.

Österberg, Eva, Folklig mentalitet och statlig makt. Perspektiv på 1500- och 1600-talens Sverige, *Scandia* 58:1 (1992): 81–102.

Pvm. 15.2.22

Tunnisteet: Eva Österberg, historiografia, mahtivaltio, Ruotsi, sotilasvaltio, Suomi, talonpojat, valtionrakennus, varhaismoderni aika, vuorovaikutus

Etusivu

Vanhempi viesti

Teema: Picture Window. Sisällön tarjoaa Blogger.